

סימן ג

שתי תקופות בימות המשיח

הנ"ל¹⁰ שבימות המשיח לא יבטל "דבר ממנהגו של עולם כו' אלא עולם כמנהגו נוהג" ממה שאמרו בתורת כהנים¹¹ עה"פ¹² "ועץ השדה יתן פריו" — "ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות, ת"ל ועץ השדה יתן פריו"; ועד"ז איתא בסוף מסכת כתובות; "אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר¹³: כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם", שזהו איפוא ענין של ביטול מנהגו של עולם¹⁴.

10 וראה דברי הרמב"ם עצמו בזה (אגרת תחה"מ שלו אות ו' (הובא לקמן ס"ז)).

11 הובא בפרש"י עה"פ.

12 כו, ד.

13 יואל ב, כב.

14 ולהעיר הדחילוק בין שני סוגי אילנות אלו, עץ מאכל ואילני סרק, הוא גם בהלכה (וראה גם לקמן הערה 25): בעץ מאכל נאמר (שופטים כ, יט) "לא תשחית את עצה", "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכתר" (שם, כ), משא"כ אילני מאכל (ב"ק צא, סע"ב. רמב"ם הלי' מלכים פ"ו ה"ח-ט)*.

14 ודוחק גדול לומר שהרמב"ם ס"ל שהמאמר בתו"כ והמ"ד בגמ' סוף כתובות הוא דלא כשמואל דאין בין עוה"ז לימות"מ אלא כו' (שהרמב"ם פסק כוותי' - ראה לקמן ס"ח). וכדמוכח גם מזה שבפיה"מ (שהובא לקמן הערה 77) מסביר מרז"ל ודעת החכם דארץ ישראל

(* ואין להקשות (ע"פ הנ"ל בפנים): מכיון שאילני מאכל אסור לקצוץ אפילו בחורף, שאז אין עונשין פירות, כיון שבקנין עונשין - למה מותר לקצוץ אילני סרק בה"ז, הרי (אע"פ שעכשיו אילני סרק הם) יטענו פירות לעת"ל? כי התורה **בעצמה** חילקה בזה, ואמרה "עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית גו", דהיינו שהאיסור הוא לקצוץ אילן שהוא (עתה) בסוג "עץ מאכל" (ואילן שהוא בסוג זה - גם בחורף אסור לקצוץ). אבל אילן שאינו בסוג זה, שהוא אילן סרק, יע"פ שלעת"ל יטענו פירות - אינו בכלל האיסור (ובפרט ע"פ דלקמן בפנים סעיף ו', זה שלעת"ל יטענו פירות הוא **חידוש** בהאילנות).

(* ובפרט דבעל המאמר בכתובות הוא רב.

א. בפרק הסיום דהלכות מלכים כתב הרמב"ם¹: אל יעלה² על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהי' שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג³, וזה שנאמר בישעי⁴ וגר זאב כו' משל וחדדה כו' שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם⁵ המשולים כזאב ונמר, שנאמר⁶ זאב כו' ויחזרו כולם לדעת האמת, ולא יגזלו ולא ישחית, אלא יאכלו דבר המותר כו' שנאמר וארי⁷ כו' וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר הי' משל ומה ענין רמזו בהן.

ואח"כ ממשיך הרמב"ם⁸: "אמרו חכמים⁹ אין בין כו'", וכדלקמן ס"ח.

ולכאורה יש סתירה לדעת הרמב"ם

1 פי"ב ה"א.

2 ראה בפ"י ואם יעלה על הדעת - ברמב"ם רפ"א (הדרן לרמב"ם (קה"ת, ברוקלין, י"א ניסן תשמ"ה) ס"ט).

3 וכ"ה בהלי' תשובה פ"ט בסופו ("כמנהגו הולך").

4 פיה"מ סנהדרין - הובא לקמן הערה 77.

4 יא, ו.

- מה שהקשה הרמב"ם ממה שנאמר בישעי' - ולא הקשה ממש"נ בתורה (בחוקתי כו, ו) "והשבתו חי' רעה" (וכהשגת הראב"ד, הובא לקמן בפנים ס"ג) - כי פסוק זה אפשר לפרשו כהרמב"ן עה"פ (וראה אגרת החיית המתים להרמב"ם) "שלא יבואו חיות רעות בארצכם כי בהיות השובע וברבות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבואנה חיות בישוב". ולפ"ז אינו ביטול מנהגו של עולם ואין צריך לדחוק בכתוב שנאמר דרך משל. וראה לקמן בפנים סעיף ג.

5 שינוי הצענזאר וצ"ל "גויים" או "אומות העולם".

6 ירמ' ה, ו.

7 ישעי' שם, ז.

8 שם ה"ב. וכ"ה במקומות שבהערה 3.

9 ברכות לד, ב. וש"נ.

לכמה מאמרים²² שבהכרח מתפרשים כפשוטם, ולדוגמא²³: "ר' חנינא מתקן מתקלי' כו' קטיגוריא בת"ח כו'", וכיון שכן, מסתבר שגם מאמר זה (עתידין כל אילני סרק כו') הוא כפשוטו²⁴.

ג. והנה הראב"ד שם²⁵ השיג על הרמב"ם וז"ל: "והלא בתורה²⁶ והשבתי חי' רעה מן הארץ", שזה (אינו משל וחידה כי אם) ענין כפשוטו.

וברב"ז על אתר כתב: ואין זו השגה, כשם ששאר הכתובים משל, גם זה משל, (וממשיך) אבל מה שראוי להאמין בזה שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל, כדכתיב²⁷ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ, הארץ הידועה; וכן והשבתי חי' רעה מן הארץ, אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג, והכתובים הם משל, שכן כתוב²⁸ ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ובא²⁹ יתקיים הפשט והמשל.

ועפ"ז יש לומר, לכאורה, שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלוי' בהבדל בין שני מאמרי חז"ל הנ"ל (בתו"כ ובכתובות) בענין אילני סרק:

ב. לכאורה חי' אפשר לומר^{14*}, שלדעת הרמב"ם, גם מאמרי חז"ל הנ"ל הם "משל וחידה", ולדוגמא¹⁵:

עץ מאכל מורה (כמחז"ל¹⁶) על תלמידי חכמים, ואילני סרק אלו עמי הארץ; ולעת"ל גם אילני סרק — עמי הארץ — יתנו פירות, כלומר שיהיו לתלמידי חכמים¹⁷ (או פירוש אחר כיו"ב¹⁸).

אבל אי אפשר לומר כן, כי [נוסף לכך שבכלל קשה לומר¹⁹ על דברי תנאים ואמוראים (משא"כ דברי הנביאים) שאינם אלא משל, הרי בנדו"ד קשה ביותר, שכן]

מאמר הנ"ל בתו"כ בא בהמשך לכמה ברכות שתוכנם דוקא ברכות גשמיות, כולל גם הברכה שבפסוק²⁰ "ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פרום" לא כדרך שהי' עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדה"ר כו' נזרעת ועושה פירות בן יומה כו' נטוע ועושה פירות בן יומה כו' העץ נאכל", והיינו שהברכה היא כפשוטה בגשמיות ממש^{20*}.

ועד"ז בכתובות בא המאמר בהמשך²¹

תוציא גלוסקאות, ולא כתב שהוא דלא כשמואל (וכדעת חכמים בשבת סג, א).

15) ראה עד"ז בענף יוסף לע"י כתובות שם. ולהעיר

גם מעיין יעקב שם.

16) ראה תענית ז, א.

17) ראה רמב"ם סוף הל' מלכים.

18) ע"פ מרו"ל סוטה (מו, סע"א. וראה ב"ר פ"ל,

ו. ועוד. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1114 ואילך) "מאי פירות.. מצות" - שגם אלו שבוה"ז הם רק בסוג ד"מלאים מצות כרומן" (ברכות נו, א. ושי"ג), לעת"ל יעשו הרבה מצות ומע"ט.

אבל ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ב (וראב"ד שם). פיה"מ שבהערה 77.

20) בחוקותי כו, ד.

20*) משא"כ במחז"ל שבת (ל, ב) (עתידיים אילנות שמוציאין פירות בכל יום" (בלי הדגשה "כדרך שעושה בימי אדה"ר"), אין מוכרח שהוא כפשוטו. וראה לקמן הערה 77.

21) ראה תוס' כתובות קיב, ב ד"ה עתידין: לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא. אבל ע"פ הידוע שגם כשמו"ל בא כדי לסיים בטוב וכיו"ב ישנה שייכות

ביניהם - מסתבר לומר, שעכ"פ שווים הם בזה שכולם פירושים כפשוטם. וראה לעיל בגמ' שם קיא, ב "דאיירי בהני מיליי" (ל' התוס' שם). וראה הערה 24.

22) שם קיב, א.

23) שם, סע"א ואילך.

24) וגם (במאמר זה עצמו) - הרי מביא ראי' מהכתוב "עץ נשא פרוי תאנה וגפן נתנו חילם" שמדובר בפשטות ע"ד גידול הפירות. משא"כ לפנ"ז בכתובות שם (קיא, ב) "אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות", שלמדוין מהכתוב (ויחי מט, יא) "ולשורקה בני אתוננו", שאי"ז "פשטי' דקרא". וראה המשך הגמ' שם.

25) וכן בהל' תשובה פ"ח שם.

26) בחוקותי כו, ו.

27) ישע"י יא, ט.

28) שם ב, ד (ושם: לא ישא).

29) ראה ג"כ רמב"ן הגי' הסערה 4. אגרת תחית

המתים שם.

ביטול מנהגו של עולם³¹.

(ב) בימי בן כוזיבא ש"דימה הוא (ר') עקיבא) וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח³² — "דימה" עד כדי כך שיצאו למלחמה (פק"ו¹) ע"פ ציוויו. (שמזה מוכיח הרמב"ם³³ שמלך המשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים, ושגם בימיו יהא עולם כמנהגו נוהג, וכדלקמן סעיף יו"ד) — הרי הניסים לא אירעו אף לא בארץ ישראל.

ולכן מסתבר לומר, שלדעת הרמב"ם יהי עולם כמנהגו נוהג לעת"ל גם בארץ ישראל.

ה. בספר עבודת הקודש³⁴ מבאר ש"עולם כמנהגו נוהג" היינו שהקב"ה לא יחדש דברים חוץ מן הטבע; כל הענינים שבבריאה יהיו "על טבעם ושרשם כמו שהיו בתחלת היותם ובריאתם"³⁵. וממילא אין סתירה מדרשת התו"כ הנ"ל ש"העץ עתיד להיות

בגמרא נאמר "אילני סרק שבארץ ישראל", משא"כ בתורת כהנים הלשון הוא "אילני סרק" סתם, שפשוטות לשון זה מורה שאינו מדובר באילני סרק שבארץ ישראל אלא באילני סרק שבכל העולם כולו³⁰.

וההבדל ביניהם: לפי התו"כ יהי לעת"ל שינוי ממנהגו של עולם, אבל לפי הגמרא לא יהי שינוי ממנהגו של עולם ככל העולם מלבד בא"י שתהא בה הנהגה מיוחדת.

והראב"ד סובר כשיטת התו"כ ש"אילני סרק (סתם) עתידים להיות עושים פירות", דמזה מוכח כנ"ל שיהי ביטול מנהגו של עולם,

[שכן הוא גם בהשגתו מן הפסוק "והשבתי חי' רעה מן הארץ" שפירושו כפשוטו (ולא שגם הפסוק הזה מדבר בדרך משל כנ"ל), כמשמעות דרשת התו"כ עה"פ "ר' יהודה אומר מעבירן מן העולם ר' שמעון אומר משיבתין שלא זיקרן" (בפרט שמשנים מלשון הפסוק "מן הארץ" ואומרים "מן העולם")];

משא"כ הרמב"ם נוקט (לפי דעת הרדב"ז) כלשון הגמרא, שהכוונה רק לאילני סרק שבארץ ישראל, שעל כן "ראוי להאמין כו' שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל כו' אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג".

ד. אבל פירוש הרדב"ז אינו מובן לכאורה, בפרט בהסברת דברי הרמב"ם:

(א) ממה שסתם הרמב"ם וכתב שבימות המשיח לא יבטל "דבר מנהגו של עולם" מובן, שנכלל בזה גם א"י, שגם אם בא"י יתחוללו אותם נסים בגשמיות, הרי זה (גם)

31) ואולי יל"פ כוונת הרדב"ז שזה יהי בא"י לא בתור ביטול מנהגו של עולם כ"א רק נס רבני בא"י, שענין שנעשה בדרך נס, מוגבל בזמן או במקום אינו ביטול מנהגו של עולם*

- ע"ד המן וכו' בהיותם במדבר, שירד להם ארבעים שנה רצופות דבר יום ביומו, ומ"מ אינו ביטול מנהגו של עולם, מכיון שזה ה"ק רק בזמן ומקום מסוים, ובשאר המקומות והזמנים נשאר הטבע בתקפו. וכן זה שא"י היא "ארץ .. צבי" (ירמ"י ג, יט. וראה דניאל יא, מא (ובמצו"ד) ובהנסמן עשה"ג ר"ה יג, א) בזמן שיושבי' עלי' - רווחא, ובזמן שאין יושבי' עלי' - גמדא (גיטין נו, א. ועוד). ועשרה נסים שנעשו לאבותינו בביהמ"ק (אבות פ"ה מ"ה - הפרק דשבת זו (תשמ"ה)) - שכ"ז אינו ביטול מנהגו של עולם, אלא נס המתורש מפני דבר שנתחדש. ועד"ז - והשבתי חי' רעה מן הארץ. וצ"ע בהא שאבני א"י ככידות מאבני חו"ל (כתובות קיב, סע"א ותוד"ה רב חנינא שם. ערוך ערך תקל. ריטב"א כתובות שם) - אבל דוחק לפרש כן, שתהי' הנהגה קבועה ותמידית בא"י בימיה"מ - באופן של נס (ולא - יבטל מנהגו של עולם).

32) ל' הרמב"ם הל' מלכים פי"א ה"ג.
33) שם.
34) ח"יב פל"ח.
35) ל' עבודת הקודש שם.

(* ועפ"י בטלה התמי' על הרמב"ם ממש"נ (מיכה ז, 10): כימי צאתך מארמ"צ אראנו נפלאות.

30) ובפרט שבהפסוק עליו קאי (כו, ד) לא נאמר "בארצם", "הארץ" וכיו"ב (ע"ד שנאמר בפסוק שם, ה-1). ודוחק לומר שבא בהמשך לתחילת הכתוב "ונתנה הארץ יכולה". אלא ש"ל שכל הברכות לישראל - בפשוטות הכוונה לבני, יי בזמנים כתיקונם - כשישראל בארצם. וראה דרשת התו"כ בפירוש "ונתתי גשמיכם בעתם".

סרק עתידים להיות עושים פירות", משא"כ בגמרא הלשון הוא "שיטענו פירות".

"עושים פירות" (ככתו"כ) משמעו, שהאילני סרק יוציאו פירות באותו אופן שכל אילני המאכל "עושים פירות"; משא"כ ע"פ הגמרא ה"ז באופן של "יטענו", היינו לא גידול רגיל של אילן, כי אם "טעינה" של דבר שבעצם אינו שייך להם

[וחילוק זה הוא בהתאם לחילוק בפסוקים שמהם הענין נלמד: התו"כ לומד מן הפסוק "ועץ השדה יתן פריו", דהיינו נתינה רגילה דעצי השדה; אבל הגמרא לומדת מכפל הלשון בפסוק "כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם", וכפרש"י: "מדכתיב תאנה וגפן נתנו חילם הרי עץ פרי אמור מה ת"ל כי עץ נשא פריו אף אילני סרק ישאו פרי". כלומר, שהפסוק מדגיש ו א) מחלק בין "עץ" (אילני סרק) לתאנה וגפן ("עץ פרי"), ב) שב"עץ פרי" ה"ז באופן של "נתנו חילם", נתינה ו ג) לפי התכונה שלהם ("נתנו חילם") וכן ד) באילני סרק ה"ז באופן של "נשא", כאילו שהוא נושא דבר שחוץ הימנו, לא ע"י גידול רגיל⁴²].

וע"פ הנ"ל יש לומר, שהחילוק בין התו"כ והגמרא קשור במחלוקת שמצינו בבראשית רבה⁴³ — האם בתחלת הבריאה היו האילני סרק (דעתה) נושאי פירות או לא^{43*}:

התו"כ קאי בשיטת ר"פ⁴⁴ (בב"ר), שלומד שאפילו אילני סרק עשו פירות, ויליף מ"עץ

נטוע ועושה פירות בן יומה" ומכמה מרז"ל כיו"ב — כי בכך לא יתחדש דבר שאינו בגדר הטבע, כיון שבתחלת הבריאה כך היתה הנהגת הטבע ש"עושה פירות בן יומה"³⁶.

עפ"ז יש לומר גם בב' הענינים — והשבתי חי' רעה מן הארץ ואילני סרק יעשו פירות — שלדעת הרמב"ם אינם ביטול דבר ממנהגו של עולם, שכן כך הי' המצב בתחלת הבריאה קודם חטא עה"ד — כל האילנות היו אז נושאי פירות ושום חי' לא הזיקה³⁷;

אלא שע"י חטא עה"ד, כאשר הקב"ה ציוה "וקוץ ודרדר תצמיח גו"³⁸, נעשו חלק מהאילנות לאילני סרק³⁹ ובחלק מהחיות הוטבעה נטי' טבעית להזיק³⁷.

וכיון שבימות המשיח עתיד העולם להגיע לאותו מצב שעמד בו קודם חטא עה"ד⁴⁰, ה"ז טבעו ו"מנהגו של עולם" באותו הזמן⁴¹.

ו. ויש לקשר זה בשינוי נוסף (עיקרי) בין לשון התו"כ ולשון הגמרא בנוגע לאילני סרק: בתו"כ הלשון הוא "אילני

36 עי"ש בארוכה.

37 רמב"ן בחוקותי כו, ו. וראה גם רמב"ן דרשת תורת ה' תמימה (ירושלים תשכ"ג) ע' קנד-ה.

[משא"כ וגר זאב עם כבש" (שמפרש הרמב"ם שהוא משל) - י"ל דס"ל להרמב"ם (משא"כ להרמב"ן) שהוא ביטול מנהגו של עולם, לפי שגם קודם החטא, כשלא הי' חיות רעות בעולם, היו בע"ח טורפים זא"ז בשביל מזונם (אבל לא להזיק) ולא הי' מצב של "וגר זאב עם כבש". ואכ"מ. ועצ"ע].

38 בראשית ג, יט.

39 ראה רמב"ן עה"ת בראשית א, יא: וא"כ נאמר כי מקללת ארורה האדמה (שם ג, יז) היו סרק וכו"ה באוה"ח עה"פ). וראה דרשת תורת ה' תמימה הנ"ל. קרבן אהרן לתו"כ שם.

40 ראה רמב"ן שם ובדרשת תורת ה' תמימה הנ"ל. ולהעיר (יתירה מזו) מירוש' שביעית פ"ד ה"ח: כי עץ נשא פריו מגיד שלא נשא פריו בעוה"ז וגפן ותאינה נתנו חילם מגיד שלא נתנו חילם בעוה"ז.

42 ראה חדא"ג כתובות שם.

43 פ"ה, ט.

43* בירושלמי כלאים פ"א ה"ז (לפי הפ"מ), לב' המ"ד היו אילני סרק בתחלת הבריאה שלא נשאו פירות, אלא שלחד מ"ד בזה שהוציא אילני סרק "עברה על גזרותיו של הקב"ה" ולחד מ"ד "שמחה בציווי והוסיפה אילני סרק" - "שהן צריכין לתשמישו של אדם לעצים ולבנין". וראה מראה הפנים לירושלמי שם. מפרשים לב"ר שם. וראה בהנסמן לעיל הערה 39.

44 ב"ר שם.

בימי אדה"ר" קאי גם על אילני סרק⁴⁷ ודעת התו"כ היא כדעת ר"פ שכך הי' גם בתחילת הבריאה — עדיין חסר ביאור: דעת ר"פ היא, שמצד הבריאה עצמה (מצד ציווי הקב"ה) היו צריכים להיות אילני סרק, אלא שהארץ שינתה מהציווי ואילני הסרק נשאו פירות (ולאחר החטא התבטל השינוי). נמצא, שמנהגו של עולם (מצ"ע) הוא להיפך⁴⁸, שיהיו אילני סרק.

ג) ובכל אופן: קשה לפרש כן בדעת הרמב"ם, כי מתוכן והמשך דבריו מוכח ששולל לא רק חידוש במעשה בראשית, והיינו דבר שלא הי' כלל במעשה בראשית, כי אם גם שלילת ביטול "דבר ממנהגו של עולם"⁴⁹ (אלא — "עולם כמנהגו נוהג"),

ופשיטא שהענינים (שינויים) הנ"ל אינם "מנהגו של עולם":

פירוש "מנהגו של עולם" היינו שהעולם מתנהג בפועל בקביעות — הרי אין נפק"מ כלל מתי נקבעה הנהגה זו — האם בתחילת הבריאה ממש או מאוחר יותר⁵⁰; לאחרי שכך נקבע בטבעם של אילני סרק שלא יוציאו פירות ושל חיות רעות שיזיקו, וכך היא הנהגתם של אילנות וחיות אלו אלפי שנים בלי שינוי — ה"ז "מנהגו של עולם". ואם נעשה שינוי, שמתנהגים היפך הנהגתם זו, ה"ז ביטול דבר ממנהגו של עולם

עושה פרי"; ולפי זה הרי מה ש"אילני סרק עתידים להיות עושים פירות" אינו שינוי של חידוש במעשה בראשית, כי אם שטבע אילן זה חוזר וניעור כפי שהי' בתחילת הבריאה,

(ובא בהמשך לדרשות שלפנ"ז בתו"כ עה"פ "ועץ השדה יתן פריו", "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר .. עץ פרי עושה פרי למינו"⁴⁵ מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות". ועד"ז ענין "העץ עתיד להיות נאכל" שיהי' כדרך שהי' בימי אדה"ר, כפי שלמדים זאת מהפסוק "עץ פרי"⁴⁵).

משא"כ הגמרא ס"ל כהמ"ד⁴⁶ שבתחילת הבריאה לא היו אילני סרק נושאי פירות. ואם כן נמצא, שהנשיאת פירות בהם לעתיד, הוא שינוי של חידוש. ולכן ה"ז באופן של "יטענו", "נשא פריו", לא באופן רגיל וטבעי.

ז. אבל כד דייקת שפיר אי אפשר ללמוד כן, כי:

א) הפירוש הנ"ל בתו"כ (שבאילני סרק יתכן שיהי' שינוי (וכן יהי') לעתיד כיון שכך הי' בתחילת הבריאה) — חסר ביאור:

בענינים שלפני זה בפסוק, איתא בתו"כ בפירושו שהוא "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" וזה נלמד מלשונות הפסוקים בימי אדה"ר (במעשה בראשית); משא"כ בנוגע לאילני סרק לא הובא בתו"כ "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" (וכיו"ב), וזה שאילני סרק עתידים להיות עושים פירות ה"ז נלמד מהפסוק בפ' בחוקותי (דקאי בדלעת"ל) "ועץ השדה יתן פריו".

ב) אפילו את"ל שהנאמר "כדרך שעשתה

47 והיינו שמ"ש לפנ"ז "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר" היא הקדמה כללית, ואח"כ מפרט הפרטים "ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע .. כן יומה .. מנין שהעץ עתיד להיות נאכל כו' ומנין שאף אילני סרק כו'". אבל ראה רמב"ן בראשית א, כט (בסופו) דלא הי' כן (שהעץ נאכל) לפני החטא. וכ"ה לפרש"י בראשית (שם, יא) שבזה קלקלה "ולא עץ פרי".

48 אף שלהרמב"ן (בראשית א, יא) ועוד הוא כדלעיל ס"ה-ו, שבטבע מתחילה עשו גם אילני סרק פירות.

49 ועפ"ז מוכן ב' הלשונות ברמב"ם שם. ומה שכתבם בסדר זה דוקא - י"ל שהם בסדר דרו ואצ"ל זו. וראה לשונו בפני"א ריש ה"ג הובא לקמן בפנים ס"י.

50 והרי אפי' כללות הנהגה הטבעית שנקבעה באופן ש"לא ישתנו" נעשתה רק אחר המבול (ת, ח, כב).

45 בראשית א, יא.

46 כ"ה בפשטות לדעת ר"י בר"ש - בב"ר שם. ולהיותו שלמי כ"ה לכר"ע (כבהערה *43).

הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך".

איתא במשנה⁵⁸ לא יצא האישי לא בסיף ולא בקשת כו' ואם יצא חייב חטאת. ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי שנאמר⁵⁸ וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ואי תכשיטין נינהו לא יהו בטלין לעתיד — רש"י). ובגמרא שם מובא ב' דיעות: לפי דעה אחת סובר גם ר' אליעזר שכלי זיין בטלין לימות המשיח "ופליגא דשמואל .. מסייע לי' לר' חייא בר אבא", ולפי דעה אחרת סובר ר' אליעזר שאינן בטלין לימות המשיח, "היינו דשמואל ופליגא דר' חייא בר אבא". אבל דעת חכמים היא לכו"ע שכלי זיין בטלין לימות המשיח, ולכן אם יצא בסיף כו' — חייב חטאת.

והרמב"ם פוסק⁵⁹ כדעת חכמים, שסוברים לכל הדעות לא כשמואל, כנ"ל.

ט. והביאור בזה: לכאורה, איך כותב הרמב"ם שבימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם ולא יהי' שום חידוש במעשה בראשית — הרי זהו עיקר מ"ג העיקרים⁶⁰ שתהי' תחייית המתים⁶¹ (שזהו ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית)?

בשלמא לפי השיטות⁶² שעולם התחי'

(ואין מקום לומר שטבעם דאילני סרק לא נשתנה, ואף בזה"ז הם בכלל אילנות עושים פירות, אלא שבגלל סיבה חיצונית (גזירת הקב"ה) אינם מוציאים פירות בפועל⁵¹ (ועד"ז בנוגע לבע"ח); אלא שפירוש הדבר הוא שלאחר חטא עה"ד התבטל טבעם הקודם⁵², ובה"ז ה"ה בטבעם אילני סרק (וכן — חיות טורפות)).

ח. ויובן זה בהקדם תוספת ביאור בדעת הרמב"ם:

מה שכותב הרמב"ם שבימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, הוא לכאורה, משום דס"ל כהדיעה שמביא⁵³ ש"אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד", דעת שמואל בגמרא⁵⁴.

וידוע הקושיות שמקשה ע"ז הלחם משנה⁵⁵: מצינו שהרמב"ם פוסק להלכה בסתירה לזה:

איתא בגמרא⁵⁴: ואמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך⁵⁶. ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד כו'.

והרמב"ם פוסק⁵⁷ כר' חייא בר אבא (דפליג אשמואל): "אמרו חכמים כל

51 ועד"כ כשאין מטר יורד.

52 וי"ל שלכן מותר להרכיב אילני סרק זה על זה אע"פ שאינו מינו (רמ"א יו"ד סרצה"ס יו. וראה שם ס"ג וש"ן שם סק"ג. וכ"ה לדעת הרמב"ם - ראה מראה הפנים לירושלמי שבהערה *43) - כי בזה"ז אין בהם כלל הכח והטבע לעשות פירות, ולעת"ל יהי' זה חידוש וביטול טבעם של עכשיו.

53 הל' מלכים פי"ב ה"ב. הל' תשובה ספ"ט.

54 ברכות לד, ב.

55 הל' תשובה פ"ח ה"ז.

56 ישע"י סד, ג.

57 הל' תשובה שם, וכן בפיה"מ סנהדרין פ"י (בהקדמתו ד"ה ועתה אחל) הביא מאמר דר"ח ב"א אר"י וגם הא דאין בין העוה"ז כו'.

58 שבת סג, א.

59 הל' שבת פי"ט ה"א. (משיעורי הרמב"ם דשבו

זה (תשמ"ה) - בהחלוקה דג"פ ליום).

60 פיה"מ להרמב"ם סנהדרין שם בסוף הקדמתו.

61 ועד שהכופר בזה אין לו חלק לעוה"ב (משנה

סנהדרין שם. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ו. ובפיה"מ שם

ד"ה ועתה אחל: ואין דת ולא דבקות בדת יהודית למי

שלא יאמין זה).

62 ראה ראב"ד הל' תשובה פ"ח ה"ב ובכ"מ שם. רמב"ן בשערי הגמול. וכ"ה ההכרעה בתורת החסידות - ראה

בימות המשיח גופא⁶⁶.

יו"ד. ועפ"ז מובן מה שבתחילת פרק יב, כשכותב הרמב"ם "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם", אינו מביא ע"ז שום ראיה והוכחה, כפי שמביא בפרק שלפניו^{66*} על כך שמשיח לא צריך להראות שום אות ומופת

— וז"ל: ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו, אין הדבר כך⁶⁷ שהרי ר' עקיבא חכם גדול מחכמי המשנה ה' והוא ה' נושא כליו של בן כוזיבא המלך והוא ה' אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעונות, כיון שנהרג נודע להם שאינו. ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת:

אע"פ שבשני הפרקים קאי הרמב"ם אודות שני ענינים שונים: בפרק יא אודות מלך המשיח עצמו — מה שהוא יחדש וכן — אופן ביאתו; ובפרק יב — אודות מצב העולם בימות המשיח — הרי בפרק יב מדובר אודות מצב העולם כפי שזה קשור

הוא עולם הבא (ותכלית שלימות השכר היא לנשמות בגופים) — תחיית המתים היא איפוא ענין אחר, לא "חלק" מימות המשיח.

אבל לפי שיטת הרמב"ם⁶³ שעולם הבא היינו עולם הנשמות (בלי גופים), ועולם התחי' אינו תכלית שלימות השכר, אלא תחיית המתים תהי' בהזמן ותקופה דימות המשיח לפני שהנשמה באה לעולם הבא — נמצא, שלפי שיטת הרמב"ם יהי' חידוש במעשה בראשית (תחיית המתים) בימות המשיח. ואיך אפשר לומר שבימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם?

ובהכרח לומר, שלפי הרמב"ם ה"ז שני ענינים שונים וכן — בזמנים שונים: ישנו הענין זמן בימות המשיח שקשור עם ביאת המשיח, וישנו ענין זמן נוסף, אשר יתווסף לאחרי תקופת התחלת ימות המשיח. יתווספו הנהגות, דברים שיעשה הקב"ה בזמן ההוא, כולל גם ענינים של שינוי מנהגו של עולם⁶⁴. וזה יהי' כאמור בתקופה מאוחרת יותר⁶⁵

לק"ת צו טו, ג. ש"ש סה, סע"ד. דרמ"צ יד, ב ("וכ"ה האמת ע"פ הקבלה"). וראה תשובות וביאורים * (קה"ת, ברוקלין, תשל"ד) סי"א ע' 57 הערה 23. וש"נ.

63 ה' תשובה שם. פיה"מ סנהדרין שם. אגרת תחיית

המתים (אות ר). וראה עבודת הקודש ח"ב פמ"א בארוכה.

64 עפ"ז יומתק זה שהרמב"ם מפרט בפי"א שם (הובא לקמן בפנים סיו"ד): "אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים" — כי נקט הכא כל הדברים שאכן יהיו סו"ס בימיהו"מ (כמו שהת' תחיית המתים), אלא שכ"ז הוא ענין נוסף שיהי' בזמן לאח"ז בימיהו"מ גופא, ואי"ז ענינו של המלך המשיח וימיהו"מ בתקופה הא' כפנינים. ולהעיר מפרקי הצלחה להרמב"ם: וזאת היא ראי' גמורה על שתח"מ נתלית במשיח.

65 ומ"ש הרמב"ם באגרת תחיית המתים שם: אלא יחי' את המתים בחפצו ורצונו כאשר ירצה ולמי שירצה או בימות המשיח או לפניו או כו' — אינו חולק על מרד"ל בכ"מ שתח"מ תהי' בזמן מסוים*, כ"א כוונתו שביכולת

(* אגרות קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א כרך ב' ע' עו. המו"ל.

(* ראה ג"כ זח"א קלט, א. וראה שם קלד, א.

ה' להחיות המתים (כאשר ירצה) בכל זמן שירצה, וכמובא בנ"ך וש"ס וכו'.

66 גם בשל"ה (כג, ב) ביאר שלדעת שמואל תהיינה ב' תקופות. אבל כתב "כי אפשר שכוונת שמואל הוא עד כלות אלף הששי הזה אבל אח"כ מודה שמואל לכל מה שאמרנו*", היינו באלף הז'. וממשיך "ואפשר אף באלף הששי מודה שמואל לכל מה שאמרנו כו' אמנם הנולידים בקדושה לא ילשו בהם המות עוד .. וכן המתים אשר יחיו בכיאת משיח כו' או ישארו חיים וקיימים" (והוא דלא כדעת הרמב"ם).

אבל ע"פ המבואר בפנים מוכרח לומר שגם לדעת הרמב"ם תהי' תקופה הב' באלף הששי, ימיהו"מ שבזמן הזה. *66 פ"א ה"ג.

67 ולכן שולל הרמב"ם (ע"פ הלכה זו) — מרד"ל בדברוהו ולא ה' מורח ודאין וקטלוהו (סנהדרין צג, ב), כ"א "שנהרג בעונות" כדלקמן.

(* וי"א שאמר ופליגא דשמואל, י"ל דפליגא ר"ל יש חילוק כי כל אחד מדבר ענין אחר" (שלי"ה שם).

עם ביאת המשיח,

ובמילא הראי' שבפרק יא לגבי מלך המשיח כחה יפה גם לגבי מה שמדובר בפרק יב בנוגע למצב העולם בימות המשיח שקשור עם ביאתו, ומהם — שעולם כמנהגו נוהג

— שכן אם הגדר ד"ימות המשיח" הי' ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית, הי' יוצא שזהו ענינו של משיח — ביאתו של משיח כוללת בה שיהי' ביטול מנהגו של עולם וחידוש מעשה בראשית, ועפ"ז הי' צ"ל ש"משיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם", ובמילא זוהי הבחינה ובדיקה לאמיתתו שהוא משיח (כי בכך מתבטא חידושו, כנ"ל);

ומכיון שהרמב"ם מכריח (מר') עקיבא וכל חכמי דורו בשייכות לבן כוזיבא) שמשיח אינו צריך לעשות אות ומופת, הרי מזה מובן ומוכח שביאת משיח לא מביאה איתה ביטול מנהגו של עולם⁶⁸.

יא. ועפ"ז מובן, שהאריכות של הרמב"ם בפרק יב אודות מצב העולם בימות המשיח — הרי כל זה בנוגע להענין והזמן בימות המשיח כפי שקשור עם מלך המשיח וביאתו.

זאת אומרת: תחילה — בפרק יא מבאר

הרמב"ם⁶⁹ מהו ענינו של מלך המשיח — "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים כו'", הוא יביא שלימות במצות והלכות התורה⁷⁰.

אח"כ — בפרק יב קאי הרמב"ם כפי שמצב העולם יהי' בהתאם לכך, כפי שהוא מסיים⁷¹ שבנ"י יהיו "פנויין בתורה וחכמתה .. ובאותו הזמן לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה כו' ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים וכו'" — (ועיקר⁷²) שקיום המצות והלכות התורה הוא בעולם אשר כמנהגו נוהג.

יב. ע"פ כהנ"ל יובן גם שיטת הרמב"ם בשייכותם של הפסוקים ומאמרי חז"ל השונים בנוגע להיעודים וכו' דלעתיד:

היעודים והנבואות שמדברים אודות משיח עצמו, שהוא יעשה והתוצאות שיהי' ע"י ביאתו — לומד הרמב"ם שאינם ענין של ביטול מנהגו של עולם. ולכן הוא מפרש הפסוק "וגר זאב עם כבש גו"⁷³ שכתוב בהמשך ל"ויצא חוטר מגזע ישי גו"⁷³, שזה "משל וחידה".

וּמבאר בפירושו את המשל וחידה של הפסוק "שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם" — ואע"פ שממשיך וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים" ואינו מפרש מה הם הנמשלים, ואדרבה מסיים "ובימות המלך המשיח יודע

68) ומה שאעפ"כ מתחיל ברפי"ב "אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו'" הרי מייק וכתב (לא "אל יעלה על הדעת", ע"ד הלי' בפני"א שם, כ"א) "על הלב" * — שאינו בא לשלול קס"ד בדעת שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, כ"א אף שבדעת, עד כמה ששכלו ודעתו משיגים מעלת וענין המשיח (ובמילא - דימות המשיח) - אינו שולט ומושל עד לביטול מנהגו של עולם, בכ"ז אפשר אשר מצד אה"ר ותשוקת הלב להמעלות ד"שיכיל ירום ונשא וגבה מאד" (ישעי' נב, יג. וראה רמב"ם הלי' תשובה פ"ט ה"ב ולקמן כאן. שער האמונה לאדמהאמ"צ פנ"ו ואילך. ביאורו"ז כב, ג) יעלה על לבו שיבטל דבר ממנהגו של עולם. וג"ז בא לשלול. ואכ"מ.

69) ה"א.
70) ראה בארוכה לקו"ש ח"ח ע' 277 ואילך. וש"נ.
71) פ"ב ה"ד-ה.
72) להעיר משני הפירושים בענין: והנשיאים הביאו (יומא עה, סע"א. תיב"ע ויקהל לה, כז (רבינו בחיי שם). פרש"י שם מספרי נשא ז, ג. ועוד): חטים שירדו בעבים (מנחות סט, ב. רש"י ותוס' שם). ועוד.
73) ישעי' יא, א ואילך.

(* ולהעיר שבכתי' תימן גם כאן הלשון "על הדעת".

בתו"כ שכותב סתם "אף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות", שכך יהי' הטבע של אילנות אלו — בכל העולם, קאי בתקופה השני' בימות המשיח, שאז יהי' שינוי של חידוש במעשה בראשית, במילא יהי' הטבע (גם) של אילן סרק להוציא פירות.

יד. ועפ"ז מובן שאין סתירה מדברי הרמב"ם ש"אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד", שקאי על התקופה הראשונה דימות המשיח, להפסק ש"כל הנביאים כולן (לא) ניבאו (אלא) לימות המשיח וכו'" — שקאי על התקופה היותר מאוחרת בימות המשיח.

וכמו"כ מובן פסקו השני שהיוצא בכלי זיין בשבת חייב חטאת, כי הפסוק "וכתתו חרבותם לאתים", שקאי אודות המצב בעולם שיהי' לעתיד לבוא, לומד הרמב"ם כפשוטו, ולא דרך משל בלבד — וזה יקויים בתקופה היותר מאוחרת בימות המשיח. והיות שכלי זיין בטלים באותה תקופה (עכ"פ) של הגאולה⁷⁴ ה"ז הוכחה שכלי זיין, אינם תכשיטין.

טו. ע"פ הנ"ל יתורץ ענין נוסף:

בגמרא הנ"ל (כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו') מובא בהמשך לזה: ואמר ר' חייא כו' כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עיין לא ראתה אלקים זולתך. ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו מקום שבעלי תשובה

לכל לאי זה דבר הי' משל" — כי כוונתו (בעיקר) להסביר שבפסוק זה שבא בהמשך ל"ויצא חוטר גו" מבואר ענינו של משיח, שלבני" לא יהיו שום בלבולים מאוה"ע ובמילא "יהיו פנויין בתורה וחכמתה" כו⁷⁴];

משא"כ הפסוקים ומאמרי רז"ל שאינם באים בהמשך למשיח וביאתו, אלא מדברים אודות נבואות וייעודים שיהיו לעתיד לבוא, כולל הנ"ל: "והשבתי חי' רעה מן הארץ" ומרז"ל הנ"ל שאילני סרק עתידים להיות עושים פירות — אכן מפרש הרמב"ם שאינם משל אלא כפשוטם, וזה יהי' בתקופה מאוחרת יותר (תקופה בימות המשיח גופא)⁷⁵.

יג. ע"פ הנ"ל יובן גם החילוק בין המאמר בתו"כ והמימרא בכתובות:

הגמרא בכתובות "עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות", שמורה על כך שאין זה ענין טבעי, אלא ענין מיוחד, ובא"י דוקא, קאי בתקופה הראשונה, שאז — לדעת מ"ד זה בכתובות — יהי' חידוש (נס) בארץ ישראל.

74) ולהעיר מדיוק לשון הרמב"ם "וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח (ולא בימות המשיח) הם משלים".

75) ומה שהרמב"ם כתב בפירושו המשניות (סנהדרין בהקדמה לפ' חלק) דמחז"ל שבת (ל, סע"ב) עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, הפי' "לפי שבנ"א אומרים כשימצא אדם דבר מוכן ומוזמן פלוני מצא פת אפוי ותבשיל מבושל .. ולכן קצף החכם הזה שאמר המאמר הזה על תלמידו כשלא הבין דברו וחשב שהוא על פשוטו והשיבו כפי השגתו ולא היתה אותה התשובה תשובה האמיתית והרא"י על שלא השיב לו על אמתו - מה שהביא רא"י אל תען כסיל כאולתו". - שמפרש דלא כפשוטו, אף שבפשטות מזה שאחיו ל"ר"ג משמע שכונתו כפשוטו - כי הכתוב "יהי פיסת בר בארץ" (תהלים עב, טז) שממנו למדו ש"עתידה כו" - בא בהמשך להכתוב (שם, א) לשלמה אלקים משפטין למלך תן וצדקתך לבן מלך דקאי על מלך המשיח. ועד"ז הוא בנוגע לשאר המימרות בשבת שם לפנ"ז - אף שבכולם אחיו ל"י (שמשמע שהכל כפשוטו), כי בכל הפסוקים מדובר בהמשך לביאת מלך המשיח והגאולה שעל ידו, ולא סתם תיאור מצב שיהי' בעולם בפ"ע.

76) משא"כ בתקופה הא' דימות"מ, אף שגם אז "לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה" (רמב"ם הל' מלכים ספ"ב) - אין רא"י שכלי זיין יבטלו. כי אם, שמכיון "שהטובה תהי' מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר" (כהמשך לשון הרמב"ם שם) "לא יהי' רעב ומלחמה" בפועל, אבל לא שישתנה טבע בני"א, ויבטלו הכלי זיין. ולהעיר מ"יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" (ש"ב ב, יד) - בכלי זיין (חרב) אבל באופן של שחוק (לראות מי מלומד בשימוש בחרב יותר, ועד שפך דם) ולא מלחמה (מצו"ד שם ועוד). וראה כלים רפכ"ד.

ויוכח זה בהקדם דברי הרמב"ם באגרת תחיית המתים שלו⁸¹, שמה שפירש את היעודים דלעתיד (וגר זאב עם כבש וכיו"ב) שהם "משל וחידה" — "אין דברנו זה החלטי⁸² כו' שהם משל", ויתכן שיתקיימו כפשוטם⁸³.

ולכאורה: לפי המבואר לעיל (סעיף יא-יב) הרי בהכרח ללמוד שהיעודים המדברים בקשר למשיח וביאתו הם לא ביטול דבר ממנהגו של עולם — כי הגדר של משיח הוא לחדש בעולם כפי שהוא "כמנהגו נוהג" דוקא (כנ"ל)?

יז. ויש לומר הביאור בזה:

ידוע דברי הגמרא⁸⁴ לגבי סתירת הפסוקים: "כתיב⁸⁵ וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה וכתיב⁸⁶ עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור" (ועד"ז מיישבת הגמרא⁸⁷ בפסוקים אחרים כיו"ב).

ומזה מובן לגבי שאר הענינים שבימות המשיח, שכאשר בני"י נמצאים במצב של "זכו", אזי נעשים כל הענינים באופן אחר לגמרי, אופן נסי⁸⁸.

[שזהו א' מאופני התיווך בהפלוגתא לגבי בנין המקדש דלעתיד: בכמה מקומות⁸⁹

עומדים⁷⁷ צדיקים גמורים אינם עומדים⁷⁸.

וכיון שבגמרא מובאות ב' המימרות דרחב"א אר"י בהמשך זו לזו — משמע שישנה שייכות ביניהן. ז.א. לשיטתו ש"כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו'" מוכרחים לומר ש"כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבע"ת כו'" — לא כו' אבהו (ולא כשמואל).

אבל מצינו שהרמב"ם, אף שכותב "אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח כו'" (כנ"ל ס"ח) הוא פוסק⁷⁹: "אמרו חכמים מקום שבע"ת עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו",

וע"פ הנ"ל מובן. כי סברת רחב"א אר"י שצדיקים גמורים הם גדולים מבע"ת — ה"ז לשיטתו, שגם בתחילת ימות המשיח יהי' ביטול מנהגו של עולם על זה "נתנבאו כל הנביאים";

אבל לשיטת הרמב"ם שבתחילת ימות המשיח עולם כמנהגו נוהג — אין זה מכריח שצדיקים גדולים מבעלי תשובה⁸⁰.

טז. לאחר כל הנ"ל עדיין חסר ביאור: כיון שהגדר דימות המשיח (שבא בהמשך לביאת המשיח) קשור (לדעת הרמב"ם) בכך שעולם כמנהגו נוהג — מהו ההכרח שבימות המשיח גופא תהי' עוד תקופה שבה יהי' ביטול מנהגו של עולם? וכמו"כ (— ועיקר) מהי הסיבה הנפלאה, שתביא ותגרום לחידוש נפלא — ההנהגה בתקופה השני'?

77) וי"ל דלר' אבהו עין לא ראתה אלקים וזולתך על בע"ת נאמר.

78) גירסת הרמב"ם (הל' תשובה דלקמן בפנים): אין צד"ג יכולין לעמוד. וכ"ה בדק"ס ברכות שם מ"גליון. ובכ"מ בד"א "צ"ג אין יכולין לעמוד (שם)".

79) הל' תשובה פ"ז ה"ד.

80) טעמו של הרמב"ם לפסוק כרב אבהו (וכן מובא בפשיטות בכמה מקומות בד"א ח) - ראה לקו"ש ח"ד ע' 361 ואילך.

81) אות ר'.

82) כ"ה בתרגום קאפח. ובתרגום ר' שמואל אבן תיבון "אין דברנו זה גזירה".

83) עיי"ש בפרטיות.

84) סנהדרין צח, א.

85) דניאל ז, יג.

86) זכרי' ט, ט.

87) סנהדרין שם.

88) ראה כו"פ (יו"ד סק"י סוף בית הספק). אוצר בלום לע"י סנהדרין שם - שבוה תלוו ג"כ אם אליהו בא מאתמול לפני ביאת המשיח. וראה רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ב.

89) פרש"י סוכה מא, סע"א. ר"ה ל, סע"א. וכ"ה בתוס' סוכה שם. שבועות טו, ריש ע"ב ד"ה אין, ומסיים "וכן מפרש במדרש תנחומא" (וי"ל שהכוונה לתנחומא פקדיא). זח"א כח, א. ח"ב נט, סע"א. קח, סע"א. ח"ג

כזה שע"פ הלכה, מוכרח להיות (ללא תלות במצב בני").

יח. בעומק יותר: זה שהרמב"ם מתאר את הגאולה באופן שלא יהי' שום ביטול דבר ממנהגו של עולם הוא (לא בגלל שהרמב"ם מתאר את הגאולה כפי שתבוא במצב של לא זכו ח"ו, אלא) כי הרמב"ם סובר, שמה שאמרו חז"ל שבמצב ד"זכור" יהיו כו"כ עילויים עם הנהגה נסית כו', ה"ז ענין נוסף על עצם גדרו של משיח.

זאת אומרת: מצד גדרו של משיח וביאתו — הסדר הוא ש"עולם כמנהגו נוהג", כי החידוש דביאת המשיח בהלכה הוא — שעל ידו תהי' השלימות דקיום מצות והלכות של תורה (שזה קשור עם עולם ש"כמנהגו נוהג").

אבל כאשר בני"ה הם במצב נעלה של "זכור", יהי' ענין נוסף, שהקב"ה יראה נסים וכו' כדי להראות תוספת החביבות והמעלה של ישראל.

נועד"ז בנוגע להתייורח הנ"ל בבנין המקדש דלעתיד: הפירוש בזה הוא (לא ש"יגלה ויבוא משמים" וסותר ל"משיח בונה מקדש", אלא) — שמצד גדר ההלכה הרי הענין דבנין ביהמ"ק הוא חיוב מצוה על בני, וכמש"נ ועשו לי מקדש⁹⁷ ולכן פוסק הרמב"ם שמש"ח — שעל ידו "חוזרים"⁹⁸ כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם" ומונין מלך (ואח"כ) בונה ביהמ"ק⁹⁹ — מלך המשיח יבצע את מצות בנין ביהמ"ק;

ומצב זה של "זכור" פועל הוספה, שבתוך "המקדש דלמטה" יבא ויתלבש ה"מקדש

מובא שהמקדש השלישי בניו ומשוכלל הוא יגלה ויבוא משמים⁹⁰, ובמ"א⁹¹ מובא (וכן פסק הרמב"ם⁹²) — שמש"ח בונה מקדש;

וזה תלוי בב' אופני הגאולה הנ"ל, דאם "זכור" אז "יגלה ויבוא משמים", משא"כ אם לא זכו יהי' הבנין בידי אדם⁹³ (ע"י משיח⁹⁴).

ומה שפוסק הרמב"ם בס' היד, ספר הלכות הלכות, שלא יהי' שום ביטול דבר ממנהגו של עולם — זהו משום שהענין דמשיח וביאתו והגאולה בכלל — הוא הלכה, הלכה ברורה ופסוקה. וכמו"כ הוא גם אופן הדבר, שאינו תלוי באופן דמעשה בני"ה (משא"כ הגאולה באופן דארו עם ענני שמיא וכיו"ב — שתלוי בכך שבני"ה במצב של "זכור" שאי"ז ברור ופסוק, כי הכל בידי שמים חוץ מיר"ש⁹⁵ והרשות לכל אדם נתונה כו'⁹⁶),

ולכן הרמב"ם מתאר את הגאולה באופן

רכא, א. יל"ש תהלים רמו תתמא בסופו, תתמח בסופו. וראה תנחומא (באבער) בראשית יז (בסופו).

90 ל' רש"י סוכה שם.

91 ירושלמי מגילה פ"א הי"א. ויק"ר פ"ט, ו. במדב"ר

פי"ג, ב. וראה גם ירושלמי פסחים פ"ט ה"א (תוספתא פסחים פ"ח, ב) - לגי' ופי' המנ"ח מצוה שפ.

92 הל' מלכים רפ"א ובסופו.

93 עפ"ז מתורצת ג"כ הדיעה הנ"ל שהמקדש יגלה ויבוא משמים, ולכאורה: הרי מסופר במדרש (ב"ר ספס"ד)

ש"בימי ריב"ח גורה מלכות הרשעה שיבנה ביהמ"ק הושיבו כו' והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם כו" כרי לבנות ביהמ"ק (ולא ציפו שיגלה ויבוא משמים) - ותמוה דעה הנ"ל, שה"ז מעשה רב שיבנה בידי אדם (וראה גם מנ"ח מצוה זה) - אלא דבימי ריב"ח הי' מצב דלא זכו (וכדמוכח מזה גופא שהיו זקוקים לזה שתגור מלכות הרשעה), ולכן הי' ביהמ"ק נבנה ע"י בני"ה דוקא.

94 כלשון הרמב"ם שם. והוא דעת ר' אליעזר בויק"ר

ובמדב"ר שם - משא"כ בשאר מקומות הנ"ל (הערה 39) לא נאמר שיהי' ע"י משיח דוקא. ובהו מתורץ זה שבימי

ריב"ח רצו לבנות ביהמ"ק בלא משיח - כי זה שמש"ח (דוקא) יבנה ביהמ"ק הוא חידוש התלמיד ותיק - ר"א שיהי' לאחר זמן ריב"ח.

95 ברכות לג, ב.

96 רמב"ם הל' תשובה רפ"ה.

97 ראה רמב"ם הל' ביהמ"ח בתחלתו: ועשו לי

מקדש כו' בנין העתיד להבנות כו'.

98 רמב"ם הל' מלכים רפ"א.

99 רמב"ם הל' מלכים בתחלתו. וראה לקו"ש חט"ז

ע' 304 והערה 49 שם.

דלמעלה", "יבא ויגלה משמים"¹⁰⁰].

הרמב"ם¹⁰⁴ — תחיית המתים).

יט. ועפ"ז מובן ההכרח לתקופה השני' בימות המשיח — כי לאחרי ביאת המשיח (באיזה אופן שהוא), כיון שלא יהי' לבנ"י "נוגש ומבטל"¹⁰¹ ש"אינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן"¹⁰², ואדרבה — יהיו "פנוייך בתורה וחכמתה"¹⁰³ עד שאפילו "עסק כל העולם" (כל האומות) יהי' "לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים כו' כמים לים מכסים"¹⁰³ — שזהו שלימות המצב ד"זכור" — ה"ז יביא בהכרח את התקופה (השני') (בימות המשיח גופא)), שבה יהי' ביטול מנהגו של עולם, ההנהגה נסית (כולל הענין היסודי — כלשון

ולכן: בספר היד, שבו מסביר הרמב"ם את גדרו של משיח וביאתו ע"פ הלכה — ה"ה מסביר איך יהי' מצב העולם ב(זמן ו)אופן של "עולם כמנהגו נוהג" (בהתאם לענינו וגדרו של משיח);

אבל באגרת תחיית המתים הוא מוסיף (ביאור בספר היד) ש"אין דברנו זה החלטי" — שכן במצב של "זכור" הרי עוד בהיותינו בגלות, תהי' בפועל — תיכף בתחילת הגאולה — ההנהגה המיוחדת מלמעלה, ההנהגה דביטול מנהגו של עולם וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"¹⁰⁵.

(100) ראה גם לקו"ש ח"י"ח ע' 418 ואילך ובהנסמן שם.
 (101) רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ד.
 (102) רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב.
 (103) רמב"ם סוף הל' מלכים. וראה לקו"ש חכ"ז ע' 247 ואילך.

(104) פיה"מ בהקדמתו לפ' חלק: הוא יסוד מיסודי משה רבינו ע"ה. ובתרגום קאפח: מיסודות תורת משה רבינו. וראה לעיל הערה 61 המשך לשונו.
 (105) מיכה, ז טו. וראה זח"א השמטות סכ"ה. אוה"ת להצ"צ (ג"ך כרך א') ע' תפז סק"ז-ח.